

Süleyman Demirel'in Anlattığı Fıkralarla 12 Eylül

ÖZNUR YAŞAR *

NAZMİ AVCI **

Öz

Süleyman Demirel, Türk siyaset tarihinin önemli değerlerindedir. Uzun siyasi hayatında demokrasi adına önemli olaylara şahitlik etmiştir. Ordu tarafından iki kez görevden alınmıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi de görevden alındığı olaylardan biridir. Bu makalede gerek Türk siyasetinin gerek Demirel'in hayatında önemli bir yeri olan 12 Eylül 1980 Darbesinin yine Demirel'in mizahi yanıyla nasıl yorumladığına bakılmıştır. Bunun için 12 Eylül döneminde Demirel'in anlattığı ve onunla özdeşleşen fıkralar yorumsamacı bakış açısıyla içerik analizi yapılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Demirel, 12 Eylül, Mizah, Fıkra

September 12th with Suleyman Demirel's Anecdote

ÖZNUR YAŞAR *

NAZMİ AVCI **

Abstract

Suleyman Demirel is one of the most important political characters, who witnessed significant events in terms of democracy during his political life, in the history of Turkish policy. He was dismissed by military twice before. It is one of the events which he was banned from involvement in active politics on 12th of September in 1980. In this article, we investigated how coup death of 12 September 1980, which was important for both Demirel's political life and Turkish policy, was interpreted with regard to sense of humor of Demirel. Therefore, humors, which belonged to Demirel and were told by him, have been investigated with hermeneutical perspective.

Keywords: Suleyman Demirel, on 12 September, Humor, Jokes

* Dumlupınar University, Faculty of Arts and Sciences, Kütahya, Turkey

** Prof., Süleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Isparta, Turkey

1. Giriş

Süleyman Demirel, siyaset sahnesine çıktığı günden itibaren Türk politikacısının ideal örneklerinden biri olmuştur. Tanzimat'tan beri Türkiye'deki siyasi yaşamda sık rastlanan askerî bürokratik gelenekten gelmemesi, yeni kentleşen bir yerde yetişmesi, çoğu vatandaşın kendisiyle özdeşleştirebileceği bir lider olmasına olanak sağlamıştır.¹ Nitekim onun Anadolu'dan gelen yapısı halkın sempatisini kazanmasına sebep olmuştur (Ahmad, 2010: 292-293).

Süleyman Demirel görevde kalma süresinin uzunluğu açısından Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahiptir. Başbakan iken altı kez görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Demirel hem ülke demokrasisinin çöküşlerinde, hem de askerî müdahalelerden sonraki yeniden demokrasiye dönüş süreçlerinde kilit bir isimdir (Arat, 2008: 101). Toplamda yedi kez başbakan, bir kez cumhurbaşkanı olmuş; on yıl beş ay başbakanlık, yedi yıl cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Türk siyaset hayatında önemli bir yeri olan Süleyman Demirel'in en önemli özelliklerinden biri de mizaha karşı hoşgörüsü ve mizah yeteneğidir. Özellikle siyasi olaylarla ilgili soru sorulduğunda anlattığı fıkralar onun mizahi yönünü gözler önüne sermektedir.

Demirel siyasi fıkralar anlatarak, fıkraları siyasi mücadelesinin araçlarından biri hâline getirmiştir. Özellikle Türk demokrasisinin önemli kırılma noktalarından olan 12 Eylül 1980 döneminde –kendisinin de yasaklı olduğu yıllarda– anlattığı fıkralar onun siyasetle bağlantısını koparmamasını sağlamıştır. Çünkü o dönem yaşanan olayları, anlattığı fıkralara siyasi mesajlar yükleyerek yorumlamıştır. Bir anlamda Demirel'in anlattığı fıkralar yasakları delen fıkralar olmuştur (Sanal, 1998: 3-4).

Mizah hissine sahip olanlar; kendindeki, etrafındaki ve toplumdaki tuhaf ve eğlendirici yönleri görebilme yeteneğine sahiptirler. Ayrıca bu kişiler, hayatın karanlık ve ümitsiz görünen anlarında dahi, hayata komik ve ümitli bakabilecek cesarettedirler. Bir filozof bu hissini, insandaki bütün melekelerin tam bir dengesi, beşerî varlığın iniş ve çıkışlarını akıllı bir sabırlılıkla karşılamaya yarayan bir vasıta olarak açıklamaktadır. Ünlü düşünür William Hazlitt zamanı geldiğinde iyi bir nükte söyleyebilmek fırsatını kaçıranlara, büyük meselelerin hallinin tevdi² edilemeyeceğini düşünmektedir (Muallimoğlu, 1997: 10-11).

Henri Bergson'a göre, hayat ve toplumun insanlardan istediği, içinde bulunduğu durumu tamamıyla ayırt edecek her zaman uyanık bir dikkat, aynı zamanda insanları bu durumlara uyduracak bir ruh yumuşaklığı, bir beden çevikliğidir. Gerginlik ve çeviklik, işte hayatın kullandığı birbirini tamamlayan iki kuvvettir. Bu tamamlayıcılıkta gülmek ya da mizahı hayatında kullanmak toplumsal bir mesele hâline gelmektedir. Çünkü yaşantısında mizahı kullanmak hayata karşı toplumsal

¹ Isparta'nın bir köyünde yetişmesi, küçük bir köyden devletin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığına kadar gelmiş olması sade vatandaşın motivasyonlarını olumlu etkilemiştir.

² Bırakmak.

bir reflektir (Bergson, 1945: 15-16)³. Bergson ayrıca espri yapan kimsenin kökünde aslında bir katılık olduğunu söylemektedir. Bu kişiler düşüncelerine eşyayı uydurmak yerine, eşyayı düşüncesine uydurmak istemektedir (Bergson, 1945: 134). Siyaset yapan kişilerin sert duruşuyla mizahi özdeşleştirmeleri, bir nevi var olan durumları kendilerine göre kullanma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Süleyman Demirel de bulunduğu durumdaki haklılığını refleksi bir tutumla, mizahi kullanarak göstermektedir. Aslında Demirel kendi dili olan siyaset dilini, yine mesleği olan siyasetle birleştirerek mizahi bir şekilde aktarmaktadır. Çünkü Bergson'a göre, bir mesleği gülünç bir hâle getirmek için en çok kullanılan araç, onu bir mesleğe has olan dille konuşmaktır.

Demirel'in mizah kullanmasına farklı bir yaklaşım da Yeşim Arat'tan gelmiştir. Ona göre, Süleyman Demirel'in siyasete gerçekçi ve pragmatik yaklaşımı, onu sık sık çelişkili açıklamalarda bulunmaya götürmüştür. Çünkü siyasi konularda hızlı ve mantığa uygun manevralar yapmak zorunda kalmıştır (Arat, 2008: 107). Bahsedilen özelliği, onun siyasette mizahi kullanmasına sebep olmuştur.

Mizah ile siyaset ilişkisi, literatürde çoğu kez bir bütün olarak ele alınmaktadır. Mizahın hemen hemen her türüne siyaset bir şekilde bulaşmıştır. Mizah türlerinden fıkrada da siyaset ve mizah özdeşimi görülmektedir. Örneğin Nasrettin Hoca ve Bektaşî fıkralarında siyaset ve mizahın ilişkisi açıkça görülmektedir (Özdeş, 2010: 109). Demirel'in de çok kullandığı mizah türlerinden fıkra, kültürel bir zenginliği ifade etmektedir. Çünkü bir anlamda fıkra, toplumların kendine özgü ifade tarzının göstergesidir. Fıkroda güldürü, hoşgörü, yergi ve mantık hepsi bir arada bulunmaktadır. Fıkralar toplumun yaratıcı, düşündürücü ve değerlendirci gücünü ortaya koyduğu kadar, fıkrayı aktaran kişinin bu meziyetlerini de gözler önüne sermektedir. Çünkü anlatılan fıkranın zaman ve mekân uyumu ayrı bir yetenek ölçütüdür.

Fıkra, mizah yükünü en kolay taşıyabilen, en çabuk yayabilen bir mizah türü olarak bütün çağlarda kullanışlı bulunmuştur. Fıkra bir ikinci kişiye ya da bir toplulukta anlatılarak eğlence ve hoşgörü sağlamaktadır. Bu anlamda fıkra, oldum olası, bir kapallılığın, fiskosun mizahi kimliğiyle çekici olmuştur. Hoşgörü yönünden açıkça söylenemeyen mizah bölümleri, fıkraya yükletilerek bütün bir ülke dolaştırılmaktadır. Bu nedenle en sert, en sakıncalı mizah örnekleri fıkra türüyle bütün bir topluma duyurulmuş olur (Öngören, 1998: 34-38; Yaşar, 2015: 26). Demirel'in sadece fıkraları değil, kullandığı vecizeler de dillere pelesenk olmuştur. Örneğin, Demirel başbakanlığı döneminde Yunanistan ile 12 ada konusunda sorun yaşanmasıyla ilgili bir gazetecinin,

³ Fıkranın da içinde olduğu çeşitli mizah teorileri bulunmaktadır. Bunlardan en yaygını; üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorileridir. Bergson'un gülme teorisi ise bu kuramlar arasında en çok toplumsal olanıdır. Bu çalışmanın Bergson'un teorisine göre kurgulanmasının sebeplerinden biri budur. Ayrıca üstünlük teorileri bağlamında değerlendirilen Bergson'un gülme teorisi, mizahın üstün ve ince bir zekâ gerektirdiğini söylemektedir. Bu anlamda Süleyman Demirel'in anlatıldığı fıkraları Bergson'un gülme teorisine açıklamak doğru olacaktır.

"- Sayın Başbakan, Yunanistan Ege Denizi'nin bir Yunan gölü olduğunu iddia ediyor. Ne düşünüyorsunuz?" sorusuna:

"Ege bir Türk gölü değildir. Ege bir Yunan gölü de değildir. Ege zaten bir göl de değildir," cevabını vermiştir.

Aynı konuya bir başka örneğe Süleyman Demirel'in başbakanlığı sırasında bir ara yaşanan benzin yokluğunu gazetecilerin sıkça gündeme getirmesi karşısında verdiği cevaptır:

"Su mu daha değerlidir, benzin mi? Tabii ki su. Benzin içilmez ama su içilir. Benzin vardı da biz mi içtik ?"

Başbakanken kendisine:

"Sizi o bulduğunuz yerden altı defa indirdiler, hâlâ orada nasıl duruyorsunuz?" sorusunu yönelten gazeteciye: "Ben altı kere gittiysem yedi kere geldim," demiştir.

Ayrıca 1960'lı yılların sonunda başlayan öğrenci eylemlerine yönelik:

"Yollar yürümekle aşınmaz," sözü onun pragmatizminin ve toleransının bir göstergesidir. Örneklerden de belli olduğu üzere Demirel, gerçekçiliği ve pragmatizmi sebebiyle, değişen koşullara ayak uydurmaktadır. Demirel'in bu yeteneği, onun sadece manevra yapmasını değil, entelektüel düzeyini de göstermektedir. G.P. Cheever de bu konuda, derin bir anlayışla tavlansın, sağlam bir iradenin rehberliğinde spontane kullanılabilen derin ve zengin bir mizah hissi, entelektüel kudretin nadir tezahürlerinden biri olduğunu söylemektedir.

Bu çalışmada ise Demirel'in kritik durumlarda mizahı, özellikle mizah türlerinden olan fıkrayı kullanması gözler önüne serilmiştir. Seçilen fıkralar kendisini en çok etkileyen ve Türkiye demokrasisi için bir kırılma niteliğinde olan 12 Eylül 1980 Darbesi dönemindedir. Fıkraların seçiminde dönemin gazetecilerinin anılarından ve Türker Sanal'ın kitabından faydalanılmıştır. Bu konuda literatürde kapsamlı bir çalışma bulunmayıp var olan çalışmalar genel olarak siyaset ve mizah tartışmaları üzerinden yapılmıştır.

12 Eylül Darbesi, Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980 günü emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirdiği askerî müdahaleye verilen addır. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtrasının ardından Türk demokrasi tarihinde, Silahlı Kuvvetlerin yönetime üçüncü müdahalesidir. Bu müdahaleyle Süleyman Demirel'in başbakanı olduğu hükümet görevden alınmıştır. TBMM ve siyasi partiler lağvedilmiştir. Parti liderleri ise önce askerî üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından yargılanmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası, referanduma sunulup değiştirilmiş ve Kenan Evren cumhurbaşkanı olmuştur.

Bu çalışma nitel çalışma yöntemlerine göre yapılmıştır. Strauss ve Corbin'e göre nitel veri analizi sürecinin esasını yorumsama oluşturmaktadır. Araştırmacı, araştırma konusu hakkında elde edilen verilerden başlayarak görünenin altında görünmeyeni anlama çabasını göstermektedir. Veri farklı tekniklerle toplanmış

olabilir. Araştırmacı; nitel bir çalışmada, verilerde saklı olan gerçeği, olayı veya olguları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014: 384-385). Bu çalışmada da, seçilen fıkraların altındaki gizli anlamlar anlaşılmasına çalışılacaktır. Süleyman Demirel'in anlattığı fıkraların oldukça fazla olması sebebiyle hepsine yer verilememiş, sadece 12 Eylül döneminde dikkat çeken sekiz fıkra içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Fıkralar incelenirken önce 12 Eylül 1980 dönemi, Demirel'in anlattığı fıkralara göre, kendi arasında dört döneme ayrılmıştır. Bu dönemler; darbe öncesi, darbe-ye giden süreç, darbe ve siyasi yasaklar, darbe sonrası ve referandum sürecidir. Dönemlere göre ayrılan fıkralar incelenmeden önce dönemle ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra fıkralar, içerik analizi yapılarak yorumsamacı bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Yorumlanan fıkralar, uygun metaforlar oluşturularak nitelendirilmiştir. En son olarak incelenen tüm fıkralar sonuç ve değerlendirme kısmında kategorileştirilmiştir.

2. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesi

Süleyman Demirel millî iradeyi savunurken askerinin devamlı müdahalelerini eleştirmiştir. İktidardayken iki askerî müdahale görmüş ancak parlamentonun üstünlüğünden yana olmuştur. Demirel'in bir yandan millî irade ve parlamentonun üstünlüğü söylemleri, diğer yandan da orduyla kurum olarak uzlaşma politikası, Türkiye'de ordunun siyasetteki etkinliğini azaltmamıştır. 1961 Anayasa'sının ordunun en üst komuta kademesinin güvenlikle ilgili meselelerde bilgi verdiği bir kurum olarak yapılandığı Milli Güvenlik Konseyi, 1971 müdahalesinden sonra sivil liderliğe tavsiyelerde bulunan bir organa dönüştürülmüştür. 1982 Anayasası ile hükümeti MGK'nin tavsiyelerine öncelik vermeye mecbur kılmıştır. Seçilmiş bir hükümeti –ve gerek 1971, gerekse 1980 müdahalelerinde Başbakan olan Demirel'i– görevden alan her müdahale, Türkiye siyasetinde askerinin rolünün daha da artmasıyla sonuçlanmıştır (Arat, 2008: 119). Tüm bu koşullarda ordunun siyasetçilere sürekli uyarılarda bulunmasıyla ilgili olarak Süleyman Demirel'in anlattığı fıkra:

“Kuzuların Sessizliği!”

“Bir profesör aslanla kuzunun aynı kafeste yaşayabileceğini iddia etmiştir. Ancak etrafındakiler bunun gerçekleşemeyecek bir durum olduğunu söylemiştir. Profesör ise buna mukabil deneyip olabileceğini iddia etmiştir. Hemen akabinde hayvanat bahçesinde denemelere başlamıştır. İtiraz edenler bir hafta sonra kuzu ile aslanın aynı kafeste olduğunu görmüştür. Profesöre şaşkınlıkla bunu nasıl başardığını sorduklarında profesör şu cevabı vermiştir:

– Her gün kafese yeni bir kuzu koyuyoruz.”

Bu fıkrayla şartların demokratikleşme açısından zorlama bir durumun olduğundan söz edilmiştir. -Mış gibi yapılan bir süreçten bahsedilmektedir. Öyle ki aslan ile kuzunun aynı ortamda yaşayabileceğinin ispatı için her gün bir kuzu kurban edilmektedir. Normal koşullarda bu mümkün olmayacağı için her gün kafese başka bir kuzu konmaktadır. 12 Eylül darbesinden önce de Türkiye gündeminde benzer olaylar yaşanmakta, siyasetçiler bir anlamda baskı altına alınmaya çalışılmaktadır.

Demirel, 12 Eylül öncesiyle ilgili anlattığı bir başka fıkrada da Bilkent Üniversitesi Öğrenci Konseyinin düzenlediği bir söyleşidedir. Öğrencilerden biri 12 Eylül’de askerlerin bilerek olayları önlemediğine çünkü gereken yetkiyi hükümetin askere vermediğine yönelik sorularına cevaben aşağıdaki fıkrayı anlatmıştır:

“Ahtapotun Kolları”

“Bir gün Tom, kız arkadaşı Mary’ye:

– Ah sevgilim biliyor musun, ben ne olmak istiyorum? demiş.

Mary merakla sormuş:

– Ne olmak istiyorsun Tomcuğum?

– Ahtapot olmak istiyorum Maryciğim.

Mary şaşırılmış ve nedenini sormuş:

– Ahtapot olursam, o zaman birçok kolum olur, ben de seni böylece daha çok kollarımla sararım.

Mary, Tom’a burun kıvrımış:

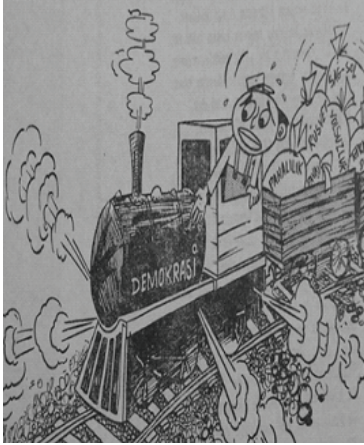
– Hade oradan... Sen önce iki kolunla sar da...”

Demirel bu fıkrayı anlatmadan önce, konuyla ilgili askerlerle arasında geçenleri aktarmaktadır. O, askerleri gerekeni yapmaları konusunda uyardığını ancak askerlerin yeterli yetkisi olmadığını söylediğini, bunun üzerine kendisinin de ge-

reken yetkiyi vereceğini, öncelikle ellerindeki yetkiyi kullanmalarını söylediğini belirtmektedir. Yukarıdaki ahtopot fıkrasında da Demirel, bahsedilen yetki krizini kendi bakış açısıyla yorumlamaktadır. Sevgilisini kucaklamak için ahtopot kadar kolları olmasını isteyen Tom'a sevgilisi, var olan kollarını dahi kullanamadığının vurgusunu yapmaktadır.

3. 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç

12 Eylül'e giden süreçte günde yirmiyeye varan cinayetler, terör vahametinin geldiği noktayı gözler önüne sermektedir. Çorum olayları, Kahramanmaraş olayları, enflasyonun artması, halkın ekonomik durumunun kötüye gitmesi, yabancı ülkelerle kötüleşen ilişkiler, siyasi çalkantılar, hükümeti yeni devralan Demirel'i daha da çıkmaza sürüklemiştir. Nitekim bu süreç 12 Eylül 1980 Darbesi ile sonuçlanmıştır. Süleyman Demirel'e 12 Eylül öncesinde neden tedbir alınmadığıyla ilgili bir soru yöneltildiğinde aşağıdaki fıkrayı anlatmıştır:

“Kabihat Kimde”

“Hocanın evini hırsızlar soyunca komşular söylenmeye başlamıştır:

– Hocam, insan kapısını kilitlemez mi?

– Para ortaya konur mu?

– Bu kadar ağır uyku olur mu? diye.

Nasrettin Hoca da tüm bu söylenmelere şu şekilde cevap vermiştir:

– Tamam, ben hatalıyım da, eve giren hırsızın hiç mi kabahati yok?”

12 Eylül Darbesini hazırlayan olaylar oldukça sıkıntılıdır. Ülkede yaygınlaşan siyasi cinayetler, cumhurbaşkanının bir türlü seçilememesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik çıkmaz⁴, sağ-sol gerginliği ve dış siyasetteki olumsuz durumlara herkes bir suçlu aramaktadır. Bu anlamda yönetimi yeni eline alan Demirel'e fazla yüklenilmektedir. Demirel'in konuyla ilgili anlattığı Nasrettin Hoca fıkrası, kendisinin ve ülkenin durumunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki Nasrettin Hoca'nın evine hırsızın girmesinde Hoca'nın ihmal ettiği noktalar ebedette ki bulunmaktadır. Ancak fıkrada insanların esas ilgilenmeleri gereken “hırsızlık eylemi” iken, onların Hoca'nın kusurlarına yoğunlaşmaları dikkat çekicidir. 12 Eylül Darbesinin olmasında etkili olan konular bulunmaktadır. Ancak, demokrasi açısından esas tartışılması gereken Türk demokrasisini derinden etkileyen darbenin kendisidir. Demirel de bu fıkrada darbeyi yapanlara göndermede bulunmaktadır.

⁴ Süleyman Demirel'in ünlü sözlerinden olan “70 Cent'e muhtacız,” sözü ekonomik durumu özetler niteliktedir.

Demirel yukarıdaki fıkraya benzer olarak darbeyle ilgili her şeyin kendisine sorulmasıyla ilgili aşağıdaki fıkrayı anlatmıştır:

“Tek Suçlu”

“Manevra varmış. Mehmet elde tüfek yerde yatıyormuş. Komutan gelip sormuş:

– Düşman önden gelirse ne yaparsın?

Mehmet cevaplamış, komutan tekrar sormuş:

– Şu yandan, bu yandan, arkandan gelirse ne yaparsın?

Mehmet yine cevap vermiş. Komutan en sonunda:

– Ya düşman tepeden gelirse? diye sormuş.

Mehmet cevap olarak:

– Bu memleketin tek askeri ben miyim komutanım.”

Süleyman Demirel bu fıkrada, bir önceki fıkrada olduğu gibi, tek sorumlunun kendisi gösterilmesinden kaynaklanan rahatsızlığını vurgulamıştır.

4. 12 Eylül Darbesi ve Siyasi Yasaklar

12 Eylül 1980 Askerî Darbesinden sonra tüm siyasi partiler kapatılmıştır. Süleyman Demirel Çanakkale’de Hamzaköy’de bulunan askerî üste iki haftalığına gözaltına alınmıştır. Sonrasında ise on yıllık siyasi yasak getirmiştir. Bu yasağa uymayan Demirel, Çanakkale Zincirbozan Askerî Üssünde tutulmuştur. Demirel ile birlikte 1980 öncesinde siyaset yapan on beş kişi de Çanakkale’de yüz yirmi bir gün alıkonulmuştur. Necmettin Erbakan bir yıl, Alparslan Türkeş dört buçuk yıl tutuklu kalmıştır. Bahsedilen tüm liderlerin siyasi herhangi bir faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. 12 Eylül döneminde tüm siyasetçilerin, siyaset sahnesinden uzaklaştırılmasıyla ilgili Süleyman Demirel’in anlattığı fıkra:

“Boşluğa Sürgün”

“Uçak yolculuğu sırasında çocuklar rahat durmayıp oradan oraya koşarak uçağın dengesini bozmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan kaptan pilot, hostesi çağırıp:

– Çocukları kontrol altına alın, demiştir.

Bir süre sonra uçağa sessizlik çökünce kaptan meraklanıp hostesi çağırıp:

– Ne oldu, diye sormuştur.

Hostes şu cevabı vermiştir:

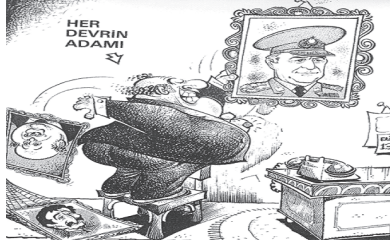
–Uçağın kapısını açtım, ‘Çocuklar biraz da bahçede oynayın, ben sonra sizi çağırırım.’ dedim.”

12 Eylül Darbesinden sonra birçok siyasi liderin tüm siyasi faaliyetlerinin yasaklan-

ması Türk demokrasisini derinden etkilemiştir. Bu durumdan en çok etkilenenlerden biri de Süleyman Demirel'dir. Buldukları durumla ilgili anlattığı fıkra bunu kanıtlar niteliktedir. Fıkroda ses çıkarmamaları için hostes, çocukların hepsini uçaktan dışarı atmıştır. Pilotun isteği ise çocukların susturulmasıdır, onların dışarı atılması değildir. Ancak hostes onların kontrolünü uçaktan aşağı atarak yapmıştır. Dönemin siyasi liderlerinin tecridi de benzer bir şekilde yapılmıştır. Siyasi liderler; kendi aralarında anlaşamamaları, cumhurbaşkanı seçememeleri gibi sebeplerle âdeta rahat durmadıkları gerekçe gösterilerek siyasetten uzaklaştırılmıştır.

5. 12 Eylül Darbesi Sonrası ve 1982 Referandumu

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında ülkede birden kardeş kavgalarının son bulması, günde yirmilere kadar çıkan ölümlerin bitmesi halkı nispeten rahatlatmıştı. Ancak, Süleyman Demirel ve birçok siyasetçi darbelerin demokrasiyi sekteye uğratacağını, bundan en çok etkilenen kesimin de halk olacağını düşünmektedir. Demirel'in aşağıda aktardığı fıkraların mesajı da sonrasında halkın etkileneceğine yöneliktir.

“Yanlış Hesap”

“Adamın biri ineğini çok seviyormuş. İneğini kurtların yememesi için nefesi kuvvetli bir hoca arayışına girmiş ve nihayetinde aradığı hocayı bulmuş. Hocadan ineğini kurtların yememesi için muska yazmasını istemiş. Muska yazılmış ve ineğin boynuna asılmış. Bu olayın ardından sürüye kurt girmiş ve sa-

dece bu adamın ineğini yemiştir. Adam, ineğin muskallı başını kesip hocaya getirmiştir. Hocaya:

- *Hocam hocam ineği kurt yedi, demiş. Hoca:*
- *Nasıl olur? demiş, muskayı almış, açıp okumuş ve açıklama yapmış.*
- *Biz bir yanlışlık yapmışız. Kurdu ağzını bağlayacağımıza arkasını bağlamışız. Kurt senin ineği yedi yemesine ama hiç merak etme, kolay kolay çıkaramaz.”*

Demirel bu fıkrayı askerî müdahalenin üzerinden dört ay sonra, askerî müdahaleyle ilgili görüşlerinin sorulması üzerine anlatmıştır. Fıkra ile köprünün altından daha çok sular akacağı anlamı çıkarılmaktadır. Adamın ineğine yanlış muska yazan hoca, yapılan yanlışlığın daha büyük sonuçlar doğuracağını ifade etmektedir. Demirel de bu fıkra ile 12 Eylül 1980 Darbesinin görünenden daha büyük sonuçları olacağını ima etmektedir.

1961 Anayasası, 12 Eylül 1980 Darbesinden sonra değiştirilmek istenmiştir. Bu sebeple 1982 Anayasası'nı hazırlaması için ekip oluşturulmuştur. Hazırlanan

Anayasa halka sunulmuştur. Halk oylaması sonucunda yeni Anayasa %92 oranında evet oyla kabul edilmiştir. Kabul edilen Anayasa'nın Birinci Maddesine göre, Anayasa'nın halk tarafından kabul edilmesi, MGK Başkanı olan Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olmasını kabul etmek anlamına gelmektedir. Süleyman Demirel'in referandum sonuçlarıyla ilgili anlattığı fıkra:

“Padişahım Çok Yaşasın”

“İki berduş kasaba meydanında avare avare dolaşırken bir kalabalığa rastlamıştır. Bakınırlarken bir güvercin uçup berduşlardan birinin omzuna konmuştur. Herkes toplanmış, berduşa:

– *Sen padişahımız olacaksın, demiştir. Berduş:*

– *Olmaz, diye ısrar etse de, inatçı kasabalılara yenik düşmüştür. Padişahlığı kabul edip arkadaşını da sadrazam yapmıştır. Aynı gün de başlamıştır; zulme, boyun vurmaya, vergi salmaya. Arkadaşı:*

– *Yapma, halk kızacak deyince,*

Çiçeği burnunda padişah cevap vermiştir:

– *Güvercin uçurup padişah seçen halka böylesi az bile.”*

1982 Anayasası referandumuna sunulmuş ve bunun sonucunda Anayasa'nın kabulüyle birlikte Kenan Evren cumhurbaşkanı seçilmiştir. Süleyman Demirel bu durumdan rahatsızlığını anlattığı fıkrada göstermiştir. Halkın düşünerek mantıklı gerekçelerle seçmediği, aksine şans eseri seçtiği padişahın halka kötü davranmasını, halkın kendi tercihi olmasına bağlamaktadır. Bunun sonucunda etkilen tarafın yine kendilerinin olacağına vurgu yapmaktadır.

Darbeden sonra Demirel sık sık kendisine yapılan haksızlıkları dile getirmiştir. Bununla ilgili anlattığı fıkra:

“Miras”

Urfa'da zengin bir adamı öldürmüşler. Bu adam kendi hâlinde, alacağı vereceği olmayan bir adammış. Amcasının oğlu cenazenin başına gelerek kimin, neden öldürdüğünü sorgulamadan kendisine kalacak mirası hayal ederek kasketini ölünün yüzüne örtmüş ve şu cümleleri kurmuş:

– *Olacağı buydu.”*

Demirel anlattığı bu fıkra ile dönemin şartlarında kendisine yapılan haksızlık olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Demirel bu fıkra ile 12 Ocak kararlarını birlikte aldığı ve Darbe Hükümetinde önemli görevleri olan Turgut Özal'a da kırgınlığını anlatmaktadır.

5 Hasan Cemal'in anılarından.

6. Bulgular ve Sonuç

Mizah; eleştiri vazifesini görmekle beraber, ciddi konularla uğraşmaktan yorulmuş zekâlara bir huzur, gönüllere ise açıkça söylenilmesi istenileni söyleyerek ferahlık getirmektedir (Yücebaş, 1958: 4). Lim Yuteng'e göre, mizahta hem fertler hem de milletler için ferahlatıcı ve temizleyici bir kudret bulunmaktadır. Mizah hissine sahip insanlar, dünya meselelerine sağduyu, sakin kafa, salim düşünce ve kültürlü bir gözle bakabilmelerine imkân veren sihirli anahtarları ellerine geçirmiş olurlar (Mualimoğlu, 1997). Bu anlamda Andre Breton mizahı "Aydın kişinin tek lüksü" olarak tanımlamaktadır.

Bergson ise mizahın hem rahatlatıcı hem de acı yönünü şu örnekle açıklamaktadır: Denizin yüzündeki dalgalar durmadan birbirleriyle çarpışır. Hâlbuki alt tabakalarda derin bir sükûnet vardır. Dalgalar birbirlerini döverek, birbirlerine çarparak muvazene ararlarken beyaz, hafif, şen bir köpük dalgaların değişen kenarlarını takip eder. Bazen enginden kopup gelen bir dalga, çakıllı kıyıların kumları üzerine bu köpüklerden bir parça bırakır. Kumsalın yakınlarında oynayan çocuk bu köpüklerden bir avuç alır, bir an sonra da avcunun içinde dalgaların getirdiğinden çok daha tuzlu, çok daha acı birkaç damla suyun kaldığını görerek hayret eder. Mizah ve sonucunda oluşan gülme eylemi de işte bu köpük gibi doğar. Toplumsal hayatın dış yüzündeki yüzeysel isyanları gösterir. Bu sarsıntıların oynak şeklini enstantane olarak resmeder. O da tuzlu bir köpüktür. Onun gibi çıtırdar. Bu çıtırtı neşedir. Tadına bakmak için bu köpükten bir parça alan kişi bazen de bu azıcık köpükte bir lokma acılık bulacaktır (Bergson, 1945: 144-145). Aslında Süleyman Demirel'in de anlattığı fıkralarla yapmak istediği, Bergson'un yukarıdaki örnekte anlattığı gibi, görünenin altındaki görünmeyen olaylara dikkat çekmektir.

Yarım asrı aşan zaman diliminde kendine has özellikleriyle ülke yönetimine damgasını vuran Süleyman Demirel, ülkeye hizmetlerinin yanında Türk mizah kültüründe de izler bırakmıştır. Demirel, nüktedan kimliğinin yanında sert eleştirilere bile tahammül gücü ön planda olan bir siyasetçi olmuştur.

Geriye dönüp bakıldığında siyaseti mizahla yoğuran, hazırcevaplığıyla, bir zekâ inceliği gösteren Süleyman Demirel, bugün hâlâ hafızalara yer eden fıkraları ve vezizeleriyle hatırlanmaktadır.

Bu çalışmada Süleyman Demirel'in 12 Eylül döneminde anlattığı fıkraların analizi yapılmıştır. Ayrıca fıkralar döneme uygun çizgisel mizah örnekleriyle desteklenmiştir. Fıkralardan Türk demokrasisinin durumu anlaşılmıştır. Fıkralar 12 Eylül ile ilgili dört dönemde ele alınmıştır. İlk dönem fıkraları, 12 Eylül öncesinde askerin sürekli siyasetçileri uyarmasına dikkatleri çekmektedir. İkinci dönem fıkraları ise, 12 Eylül'den önce askerin verdiği sinyallere karşı Demirel'in neden tedbir alınmadığına yöneliktir. Üçüncü dönem ise, 12 Eylül sonrasındaki siyasilerin sürgüne uğramasını anlatmaktadır. Son dönem fıkraları ise Darbe'den sonraki dönemle ilgilidir.

Tablo1: İncelenen Fıkraların Kategorizasyonu

Dönemler	Dönem Başlığı	Fıkralar	Tepki	Mesaj
1. Dönem	12 Eylül Öncesi	“Ahtopot Kolları”	Hoşgörü	Demirel’in darbe öncesi faaliyetleri
1. Dönem	12 Eylül Öncesi	“Kuzuların Sessizliği”	Araç	Darbe öncesindeki siyasi atmosfer
2. Dönem	12 Eylül’e Giden Süreç	“Tek Suçlu”	Refleks	Darbe sonrasında Demirel’in suçlu ilan edilmesi
2. Dönem	12 Eylül’e Giden Süreç	“Kabahat Kimde”	Refleks	Darbe sonrasında Demirel’in suçlu ilan edilmesi
3. Dönem	12 Eylül Darbesi ve Siyasi Yasaklar	“Boşluğa Sürgün”	Hoşgörü	Darbe sonrasında tüm siyasi liderlerin siyaset sahnesinden çıkarılması
4. Dönem	12 Eylül Sonrası ve Referandum	“Padişahım Çok Yaşa”	Araç	Halkın seçimi ve anayasa değişikliği
4. Dönem	12 Eylül Sonrası ve Referandum	“Miras”	Araç	Demirel’den sonraki siyasi durum
4. Dönem	12 Eylül Sonrası ve Referandum	“Yanlış Hesap”	Araç	Darbenin etkileri

Demirel’in anlattığı fıkralar incelendiğinde, Demirel’in siyasette mizahı, özellikle mizah türlerinden fıkrayı kullanmasıyla ilgili mizahi zekâsının yanında genel olarak üç sebep ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olaylara hoşgörü ile bakabilmesi, ikincisi zor durumlarda geliştirdiği doğal bir refleks, üçüncüsü ise siyasi mücadelesi için özellikle siyasi yasaklı yıllarında kullandığı bir araç olmasıdır. Esasında her fıkrada bahsedilen üç tepki de bulunmaktadır. Ancak Tablo 1’deki kategorizasyonda en yoğun olana yer verilmeye çalışılmıştır. Tablo 1’deki kategorizasyon, çalışmada yer verilen tüm fıkraları içermektedir.

Kaynakça

Kitaplar

- AHMAD, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). İstanbul: Hil Yayınları.
- ARAT, Y. (2008). Türkiye'de Liderler ve Demokrasi. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- BATUR, E. (2010). Kara Mizah Antolojisi. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- BERGSON, H. (1945). Gülme Komiğin Anlamı Üzerinde Deneme. İstanbul: Milli Eğitim Yayın Evi.
- GÜRBÜZ S., ŞAHİN F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- MUALLİMOĞLU, N. (1997). Politikada Nükte. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- ÖNGÖREN F. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZDİŞ, H. (2010). Osmanlı Mizahında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877). İstanbul: Libra Kitapçılık.
- SANAL, T. (1998). Demirel'den Siyasi Fıkralar. Ankara: Sim Matbaacılık.
- YÜCEBAŞ, H. (1958). Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler. İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Kol. Şti. Matbaası.

Tezler

- BARAN, E. (2009). Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırmalı Siyasi Söylem Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- YAŞAR, Ö. (2015). Türk Siyasetinde Çizgisel Mizah ve Demokrasi. (Yayımlanmamış Doktora Çalışması). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

Gazete ve Dergiler

- AKBABA. 08.09.1971.
- CEMİL Ö. (Mart 13, 2015). "Siyasetin Mizah Ustası", Süleyman Demirel Köşe Yazısı. www.sosyalgundeminiz.com.
- CUMHURİYET GAZETESİ. 18.06.2015.
- GIRGIR. 21.09.1980.
- PAPAĞAN. 09.04.1968.
- PAPAĞAN. 17.12.1968.